

PRILOG POZNAVANJU ŽIVOTA I RADA RADIĆEVCA I HUMANITARCA DRA ĐURE BASARIČEKA

(1884.-1928.)

"Tko se bavi javnim poslovima narodnim mora imati čist značaj i čiste prste".
(Frano Supilo u Skupštini 2. II. 1907.)

U Koprivnici, u Đurđevcu, a mislim i u drugim podravskim mjestima danas još uvijek postoje pored ulica Stjepana Radića i ulica Đure Basaričeka. No danas malo tko znade zašto je Basariček stavljan uz bok Radiću i ovaj rad je pisan sa svrhom da objasni zašto je postojao gotovo bismo mogli reći kult Đure Basaričeka u Podravini i na koji je način Đuro Basariček bio vezan uz Podravinu.¹ Basariček je vraćao Podravcima nadu u bolju budućnost na zemlji, te je želio unaprijediti hrvatsko selo kroz zadruge, opismenjavanje, stvaranje seoskih domaćinstava sposobnih za život, trijezan rad za mali dom i na razne druge načine. Sestra Đure Basaričeka, Anka, bila je udata za profesora Viktora Pogačnika, koji se rodio i umro u Đurđevcu, djelujući jedno vrijeme dosta neuspjelo i kao političar.² Kod Viktora Pogačnika umrla je 1933. u Đurđevcu i Basaričekova majka Amalija 1933., te je pokopana na đurđevačkom groblju, gdje i danas postoji lijepi spomenik.³ Đurin sin Boris bio je ubijen od skupine partizana negdje na Mičetinskom brijegu i ne zna mu se za grob, a kćerka Ljubica, udana Štencl (1908.-1962.), leži također u grobnici u Đurđevcu, pa su tako oba djeteta Đure Basaričeka i majka našli svoje posljednje počivalište na đurđevačkom području dok im otac leži kraj Stjepana Radića, Pavla Radića, Josipa Predavca i drugih velikana Hrvatske seljačke stranke u posebnoj arkadi na Mirogoju. Đuro Basariček životom, a njegova djeca smrću vezani su uz Podravinu. On je više puta dolazio u Rasinju, Koprivnicu, Virje i Viroviticu, a učestalo je dolazio u Đurđevac.

Đuro Basariček rođen je 13. ožujka 1884. u Zagrebu od oca Stjepana, istaknutog pedagoga i dugogodišnjeg urednika "Napretka". Pučku školu, gimnaziju i studij prava završio je u Zagrebu, a zadnji ispit s doktoratom položio je 1907. godine.

Već kao student počeo se baviti politikom. Od samog početka nastanka Hrvatske seljačke pučke stranke Đuro surađuje s Radićem, uvjeren kao i on da treba njegovati sveslavenstvo, pa se potrudio da nauči češki i ruski.⁴ Đuro Basariček djeluje kao prvi tajnik Napredne omladine, pa druguje s Ivanom Lorkovićem, sinom istaknutog gospodarskog pisca Blaža Lorkovića, novinarom Peroslavom Ljubićem iz Virja i mnogim kasnijim pristašama Hrvatsko-srpske koalicije, sve dok nije Stjepan Radić ukazao na posebne interese hrvatskih seljaka.⁵

Basariček je bio sklon ideji da se prilike na selu mogu poboljšati kroz predavanja i poučavanje. Dok je službovao na Kotarskom sudu u Brodu na Savi, kako se onda zvao Slavonski Brod, obilazio je okolna sela i poput Štampara držao predavanja protiv alkoholizma, te po običaju onog doba skupljao narodne pjesme i priče. Osnovao je u Brodu i podružnicu "Narodne straže" te je radom u narodu svratio na sebe pažnju svog profesora kriminalnog prava na zagrebačkom Pravoslavnom fakultetu - dra Josipa Šilovića.⁶ Smatrajući da seljake treba uputiti kako da rade na zemlji i u domu, pokrenuo je 1908. godine "Malu knjižnicu". U

Dr Đuro Basariček

ovoj biblioteci objavio je dvanaest svezaka od kojih u šest knjižica daje seljacima pravne savjete, a šest drugih je posvećeno kulturološkom i političkom poučavanju seljaštva. U ovoj seriji on je napisao "O kazni i kažnjenju" s uputama svakom čovjeku koja su mu prava u slučaju da bude zatvorenim, što je u ono vrijeme bilo dosta važno znati.

Za Basaričeka je bila prava sreća što je otišao iz Broda gdje se na seljačkom planu gotovo i nije moglo raditi. Zapošljavanje u Petrinji, gdje je postojala učiteljska škola i gdje je radila voćarsko-vinogradarska škola, te tvornica Đure Gavrilovića i uopće postojao vrlo živ kulturni i politički život koji je podržavao i ravnatelj niže gimnazije Slovak Ivan Zoch, pomogli su Đuri Basaričeku da produbi svoje znanje na agrarnom i narodnom planu. Vjerojatno je i Stjepan Radić bio zainteresiran da dobije svojeg iskrenog pristašu u Petrinju, jer je na izborima u tom mjestu 1905. dobio samo 79 glasova, za razliku od Bude Budisavljevića koji je kao pristaša hrvatsko-srpske koalicije dobio 192 glasa, odnosno Frano Potočnjak 111 glasova.⁷ Naime, dr. Rudolf Horvat, tada član Radićeve stranke i Radićev zagovornik u

Petrinji, uspio je nakon dvanaest molbi, dobiti premještaj za Zagreb, pa je ovo mjesto postalo izvanredno osjetljiv politički prostor pred vratima Zagreba. Iskrenim i poštenim pristupom optuženima i suđenima, te s obzirom na Glinu, gdje je od 1902. u kasarni bilo smješteno popravilište za maloljetnike, Basariček je kao pravnik u Petrinji stekao poštovanje kolega i naroda, te se specijalizirao za maloljetnu delikvenciju, računajući da će možda dobiti mjesto asistenta kod prof. Šilovića. Zbog interesa za selo on ne zapušta niti probleme agrara, pa u pismu Stjepanu Radiću 19. lipnja 1910. piše da treba izraditi zbornik posebnog agrarnog zakonodavstva, žaleći što nema u malenom Domu dovoljno prostora da piše veće članke na tu temu. U Petrinji je Basariček postao član Društva za pučku prosvjetu.

Uoči izbora 1910. objavio je brošuricu "O državi", pokušavši na što jednostavniji način prikazati način djelovanja države. Knjižica nije u javnosti dočeka dobrodošlicom, te su ju jedni napadali zbog pretenzionosti a drugi da je njen sadržaj poznat i posve neobrazovanima.⁸ Ovako otvoren napad mogao je Basaričeku pričiniti mnogo štete s obzirom da je djelovao kao pravnik. Stoga poslije tog vremena većinu radova potpisuje pod pseudonimom Osip Pravedni, S. Sanji Neždanov, Oruđ Kečirasab (anagram), Žarko Živojin, ili samo inicijalima, što mu omogućava da kaže o nedemokratskim i neslobodnim režimima više nego što se smjelo.

Basariček je 1910. počeo pripremati zbornik važećeg zakonodavstva nastojeći da za taj posao zainteresira i druge. Očito je iz ove ideje iznikao i časopis "Narodna zaštita", gdje je poticao svojim člancima izgrađivanje novih zakonskih osnova. On se zalaže za reformu postojeće lošeg rimskog prava misleći da treba smoci snage za razvitak zakona koji će poštivati posebna naša pravna shvaćanja uz poštivanje narodnih osjećaja, tj. običaja na selu, te da bi takav zbornik bio itekako koristan članovima Hrvatske seljačke pučke stranke "kad ih ako Bog da i skorim izborima dođe desetak u Sabor".⁹

Đuro Basariček uspijeva 1916. dobiti mjesto kotarskog suca u Zagrebu. Te mu je godine objavljena knjiga "Kako da se suzbije kriminalitet u nedoraslih. Prinos kriminalnoj pedagogiji". Pored toga bio je urednikom Ilustrovane ratne kronike koja je izlazila u Zagrebu u nakladi Lavoslava Hartmana 1917., i koja je izvanredno važna i danas radi još uvijek nezapočetih istraživanja gubitaka Hrvata na frontama tijekom

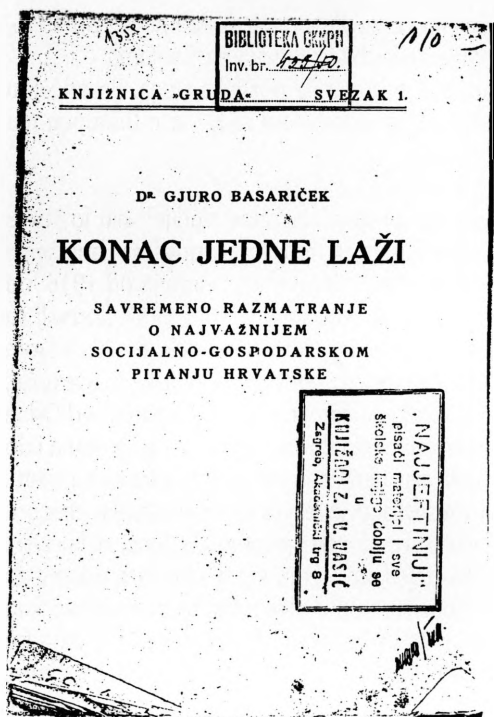
Prvoga svjetskog rata. Ovaj posao oduzima mu mnogo vremena i energije, pogotovo što je već od 1916. preuzeo posao tajnika Središnjeg zemaljskog odbora za zbrinjavanje obitelji ratnika na frontama.

Dolaskom Karla na habsburški carski prijesto 1917. ponešto je popustila politička stega. Basariček u Pučkom sveučilištu u Zagrebu drži predavanje "O socijalnoj kulturi i socijalnom radu", a u Biškupcu mu predavanje nosi naziv "Za rođenu grudu".¹⁰

Ono što je Basaričeku osiguralo stalno mjesto u povijesti nisu njegove socijalne studije¹¹ niti to što je ubijenim u Parlamentu od ruke srpskog radikala Puniše Račića. Basariček treba ući u povijest zbog brige oko zbrinjavanja ugrožene djece Bosne, Hercegovine, Dalmacije, Istre i Slovenskog primorja od 1916. do 1918. godine. Naime, ne samo izbjavanje ljudi na frontama već i strahovita suša 1916. i 1917. izazvali su silnu glad u velikim dijelovima Bosne i Hercegovine. Velikom energijom Đuro Basariček je s dr. Perom Roguljem i dr. Josipom Šilovićem, a uz pomoć dra Vinka Kriškovića, podbana Hrvatske i Slavonije, razvodnio administrativne granice u Monarhiji i uspio dobiti dozvolu da ugroženu djecu zapadno od Drine može privremeno otpremiti u krajeve sjeverno od Save, gdje je hrane bilo dovoljno. Bila je to ogromna i do tada neviđena akcija na našim prostorima. Akcija je zahvatila svu ugroženu djecu bez obzira na vjeru. Franjevci su povelj katoličku djecu Hercegovine, Hamdija Kreševljaković je vodio muslimansku djecu u Vinkovce, a srpski učitelji i prote su povelj pravoslavnu djecu u srpska sela sjeverno od Save, uključivši i Srijem, Banat, Bačku i Baranju. Đuro Basariček je od 1916. bio tajnikom Središnjeg zemaljskog odbora za zbrinjavanje obitelji ratnika, koji je 1917. preimenovan u Odbor za zaštitu djece. On je posredovao kod stvaranja 1491 odbora u svim županijama sjeverne Hrvatske i jugoistočne Mađarske pod koju su potpadali Baranja, Bačka i Banat, te je uz pomoć tih odbora, sastavljenih od kotarskih načelnika, učitelja, veleposjednika, trgovaca i svećenika, smješteno oko 23.000 djece. Na tom poslu Basariček je najuže surađivao s legendarnim fra Didakom Buntićem iz Širokog Brijega, koji je tamo sagradio franjevačku gimnaziju, ali i s književnikom Viktorom Car Eminom iz Istre, s groficom Inkey u Rasinji, koja je u svom dvoru smjestila dvadesetak djece, te drugim ljudima dobre volje i spremne pomoći.¹²

Basariček je uspio smjestiti velik broj djece u Moslavini i Podravini, pa nije bilo mjesta gdje nije bilo desetak i više djece. Koprivnica, Bregi, Novigrad Podravski, Đurđevac, Kloštar, bili su puni djece iz Istre i Hercegovine, kao što je Slavonija bila puna djece iz Bosne. Basariček se brinuo o ovoj djeci kroz čitavo vrijeme dok je postojala organizacija, pa su učiteljice priređivale natjecanja šivanja na kojima se šivala odjeća za djecu, a po školama se razvila vrlo obuhvatna akcija prikupljanja obuće i odjeće. Kroz svoje povjerenike on je saznavao što se zbivalo sa svakim djetetom i skrbio se o toj djeci sve do njihovog povratka kao da su njegova. Iznađa ju kako je organiziran prijam te djece. Istarsku djecu pod vodstvom Franje Krivičića, katehete iz Malog Lošinja i Ive Jardasa, učitelja "Družbe sv. Ćirila i Metoda", prihvatili su u Križevcima najjača plemkinja tog područja Marta pl. Kiepack, a u Bjelovaru je djecu dočekao veliki župan Bjelovarsko-križevačke županije Ladislav pl. Labaš, podžupan Marko Lugarić, sin virovskog učitelja, financijski ravnatelj Josip Kvaternik i kotarski predstojnik Filip Hermann. Transporti su stizali s nekoliko dana razmaka i uvijek je organiziran sličan prijam. S Krka je 15. rujna 1917. stiglo 48 djece u Križevce i Koprivnicu. U Križevcima su grupu dočekali grkokatolički biskup Drohobeczky i poznati gradski liječnik dr. Fran Gundrum Oriovčan. Četrnaest djevojčica je nastavilo put u Koprivnicu gdje je djevojčice dočekala barunica Lila Inkey iz Rasinje u pratnji dra Lava Fischera, tajnika koprivničkoga Crvenog križa, te je sedam djevojčica smjestila u dvoru, šest u raznim seljačkim porodicama, a jedno dijete u rasinjskom samostanu časnih sestara milosrdnica. Tom je prilikom dr. Edo Dorčić, koprivnički odvjetnik, rodnom iz Krka, organizirao sastanak u gostionici Stjepana Kovačića, te su na njega došli i kotarski sudac Mato Golubović i gradski načelnik Fran Kamenar, osnovan je i mjesni odbor koji je porazgovarao s imućnijim koprivničkim obiteljima da prime na uzdržavanje po koje siromašno dijete. Čini se da je u Koprivnici smješteno oko 50 djece, a u kotaru preko 200.¹³

Možda je više nego bilo što drugo upravo to stvorilo podlogu za stvaranje jugoslavenske države 1918., jer se nasuprot ratu i mržnji u ovoj akciji govorilo o miru i brizi za one koji bez kršćanske pomoći ne mogu

preživjeti. Velika je šteta da je ova ljubav vraćana već tijekom 1919. i 1920. u obliku batina od strane žandara i srpskih vojnika koji nisu shvatili da se jugoslavenska država stvarala pomišljajem na pomaganje i bratstvo, a ne pomišljajem na grubu silu kojom su se oni služili, razorivši u najkraće vrijeme ono što su ideolozi jugoslavenske ideje stvarali desetljećima. Đuro Basariček je s Perom Roguljom bio glavnim organizatorom ove akcije, kao što se Didak Buntić brinuo za duhovnu stranu. U ovom golemom poslu Basariček je prošao Podravinom, Posavinom, Slavonijom i Srijemom, a sve u želji da nađe skrbne obitelji za smještaj djece, koju je trebalo hraniti, ali i odijevati, obuhati i brinuti se za njihov polazak škole. On je govorio, organizirao, uvjeravao, nalazio povjerenike i radio, brinući se da se djeca dobro smjeste i da im bude dobro te da budu obučena i da polaze školu.

Dakako da je završetak rata izmijenio dotadašnju društvenu sliku. Dr. Krišković je maknut već u studenom 1918., a na njegovo mjesto dolazi Fran Potočnjak. Na akciju zbrinjavanja djece gleda se sada od strane Svetozara Pribičevića, koji je u novoj

državi imenovan ministrom unutrašnjih poslova, kao na kolonizaciju Hercegovaca u sjeverne krajeve Hrvatske, ali se isto tako gleda od strane Hrvata na brojnu srpsku djecu iz Bosne koja su smještena u istočnoj Slavoniji, Srijemu, Bačkoj i Banatu i gdje onda pozivom za spajanje obitelji dolaze i roditelji iz Bosne i Hercegovine. Beogradske vlasti pretvaraju Odbor za zaštitu djece u Zagrebu u jedan od mnogobrojnih odbora na razini oblasti u okviru Državne zaštite djece i mladeži koja radi pod okriljem Ministarstva socijalne politike i koje ima svoje posebne ciljeve, te koji srpsku djecu koristi kao predvodnicu kolonizacije solunskih dobrovoljaca i Srba u krajeve uz Dravu, Savu, Dunav i Tisu.

Pokušaj Đure Basaričeka i Josipa Šilovića od 2. siječnja 1920. da se u slabo naseljene krajeve Slavonije koloniziraju siromašna djeca iz Zagorja, Like, Podgorja, gdje nemaju "opstanka", dočekan je od centralnih vlasti na nož i Đuro Basariček je izgubio mjesto tajnika Oblasnog odbora, dok je Pero Rogulja uskoro umro. Umjesto Oblasnog odbora za državnu zaštitu djece i mladeži osnovano je Povjereništvo Ministarstva socijalne politike na čelu s drom Markulinom. Za Basaričeka tu više nije bilo mjesta.

U 1919. Basariček je udaljen od poslova s bosanskom, hercegovačkom i istarskom djecom, jer je brigu za ove preuzela država. U tom vremenu zbog zatvaranja Stjepana Radića vrlo je bliz socijalistima. Sa Stjepanom Jobstom, ravnateljom Hrvatskog Radiše, koje je smještavalo siromašnu djecu u dobre obrte, dolazi Basariček 23. ožujka 1919. u Koprivnicu, a 15. lipnja odlazi u Pregradu, pa govori o šegrtskom pitanju i uopće o mogućnostima da se hrvatska djeca smještavaju u obitelji bez djece u Slavoniji. Ovu misao ponavlja i na sastanku radništva u Metropol kinu u Zagrebu 29. lipnja 1919.¹⁴ U srpnju s Jobstom u bjelovarskoj gostionici "Kruna" osniva podružnicu Hrvatskog Radiše u Bjelovaru.¹⁵ Ovaj angažman ukazuje da ga je silno mučilo što srpski Privrednik tako uspješno smještava svoju djecu u Slavoniji, utječući na gospodarsku i demografsku strukturu tog područja.

Basariček je na svim tim sastancima isticao da najsposobnije zdrave narodne snage Hrvatskog zagorja i Hercegovine treba i školovati i ubaciti tamo gdje je s bilo kojeg razloga oslabljeno hrvatsko pučanstvo, a gdje su uvjeti za život i privređivanje lakši i bolji.¹⁶

U rujnu 1919. govori na jednom skupu tekstilnih radnica Varaždina o potrebi zaštite žena na radu.¹⁷ U srpnju 1919., sa suprugom Jelkom i Marijom Brgadin Cipčić, putuje u Brod i Garčin, gdje skupljaju eksponate za izložbu Hrvatskog Radiše. Na skupštini koju je sazvaio Medvedović u svratištu Central 27. srpnja 1919. govori se o narodnim vezovima, ali i o opskrbi djece koja su ostala za vrijeme rata bez svog hranitelja.¹⁸

Basariček je 1919. s dr. Lujom Thallerom i dr. Radivojem Walterom radio na osnivanju Stanice za izbor zvanja, koja je trebala pomoći da djeca dođu u zvanja koja odgovaraju njihovim prirodnim sklonostima.¹⁹

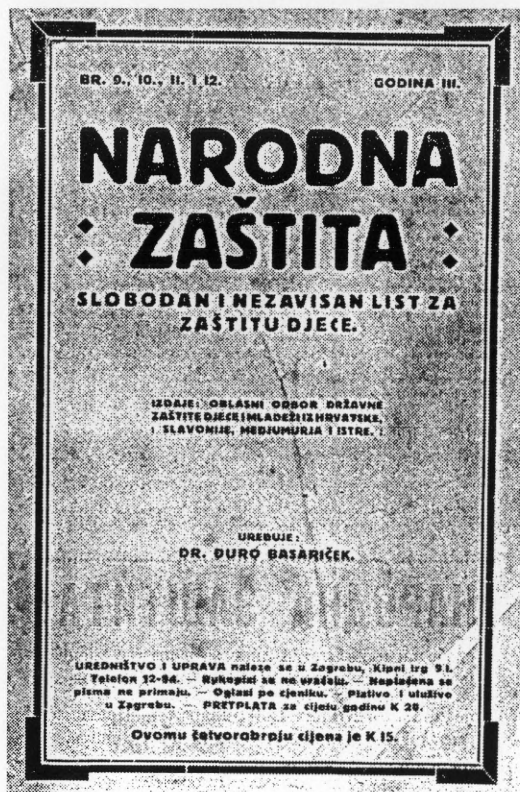
U 1921. Basariček surađuje s biskupom Antunom Bauerom u Odboru za pomoć gladnima u Rusiji, te su se tu prikupila velika sredstva.²⁰

Međutim, privatna zaštita djece ostala je društvu Narodna zaštita, koje se pretvorilo u Savez dobrotvornih društava u Zagrebu i koja je imala prvo prostorije na Josipovcu 30, a od 1922. na uglu Baroševe (Branimirove) i Palmotićeve ulice. Fuzioniranjem svih humanitarnih i socijalnih društava u ovu novu organizaciju ona je bila dovoljno jakom da može prkositi beogradskom režimu, tvrdnjom da svoje poslove obavlja na privatnoj osnovi. Članovi Oblasnog odbora zaključili su na sjednici 18. svibnja 1920. da svu njihovu pokretnu i nepokretnu imovinu, dakle zgradu na Josipovcu 11, ali i Pučku radionu i Dom za trudne žene u Hercegovačkoj, preuzme Narodna zaštita uz uvjet da preuzme i nastavi rad oko zaštite djece. Narodna zaštita na čelu s Josipom Šilovićem to je prihvatila, ali je zamolila Povjereništvo da joj pomogne oko namještenika, pa je odlukom br. 10.974 od 27. V. 1920. Đuro Basariček dodijeljen Narodnoj zaštiti kao tajnik, isplaćivan i dalje kao službenik Ministarstva socijalne politike.²¹ Narodna zaštita se uzdržava isključivo dobrotvornim prinosima i milodarima i od rujna 1920. do studenog 1921. godine skupljeno je 165.336 kruna, a u uvjetima poslijeratnih previranja i velike inflacije bilo je ova sredstva izuzetno teško skupiti.²² Đuro Basariček radi sve što treba, brine se za gladnu i nezbrinutu djecu u Zagrebu, a anketom "Redarstvo i mladež" 15. svibnja 1920. ukazuje da nema potrebe da se djeca koja su zapala u kriminal zatvaraju, već se zalaže za preodgajanje putem rada u obrtu i na zemlji.²³

Dr. Velimir Deželić mladi i Đuro Basariček su od 1917. uređivali list Narodnu zaštitu, koja je bila glasilo Središnjeg zemaljskog odbora za brigu o djeci do 1918., a tada postaje socijalno i kulturno glasilo Saveza dobrotvornih društava "Narodne zaštite". Program ovog časopisa bio je vrlo jednostavnim. Na pitanje "Što hoćemo?" redakcija, tj. Đuro Basariček je odgovorio: "Hoćemo da pomognemo, gdje pomoći treba; Hoćemo da dajemo savjeta, upute i zaštite onima, koji su slabi i koji pomoći trebaju; Hoćemo, da svi zajedno budemo jači u teškoj životnoj borbi, u kojoj bismo svaki za se klonuli i podlegli. Osobito onima, koji u ratu postradaše: porodicama ratnika, zatim nemoćnicima i ratnoj siročadi hoćemo da pomognemo koliko se pomoći dade. Ne ćemo velikih programa ni velikih osnova. Pokušat ćemo raditi, a potrebe će života i same dati pravac našem radu. Tkogod je u tome radu s nama, dobro nam je došao".²⁴

Ovako široko koncipirana Narodna zaštita puna je članaka u kojima se opisuje teško stanje naroda. U njoj nalaze mjesta Krležini radovi, ali i prvi radovi Mihovila Pavleka Miškine s kojim se Basariček dopisuje i čije radove uvrštava u Narodnu zaštitu spoznavši njihovu vrijednost. Mnoge članke u listu napisao je i Đuro Basariček, koji sa suprugom Jelkom, kćerkom Amalijom (Bebom) i sinom Borisom živi u dosta skućenim prilikama. To je našlo odraza na kvaliteti njegovih članaka koji su pisani na brzinu u predahu između stalnih obilazaka sirotinje i njihovih domova, sastanaka i dogovaranja. Pisao je o raznim socijalnim pitanjima, osobito o analfabetizmu i alkoholizmu, te potrebi da se sačuva trezven stav prema životu. Nije bilo nijedne akcije milosrđa u kojima nije bilo Basaričeka, pa bilo da se radi o pomoći gladnoj ruskoj djeci ili djeci Istre. Glasno je dozivao u pomoć i molio, tražio, pomagao. Prema sjećanju prof. Frana Novljana iz 1928., Đuro Basariček je 1919. na skupštini u Zagrebu organizirao anketu o pučko-prosvjetnom radu, a onda na sastanku Hrvatskog Radiše 2. kolovoza 1919. predložio osnutak "Prosvjetnog saveza" u koji je ušlo više društava koja su se bavila prosvjetom i opismenjavanjem puka.²⁵

Zajedno s Rudolfom Hercegom osnovao je kulturno-prosvjetno društvo Radićeve stranke "Seljačku slogu", pa je mnogo pisao u časopisu tog društva Seljačkoj prosvjeti, a 1926. je zajedno sa Stjepanom

Radićem i Mihovilom Pavlekom Miškinom i odbornikom toga društva.

Basariček je bio znatno angažiranim i na osnivanju Muzeja Hrvatske seljačke stranke u Seljačkom domu na Zrinjvcu, iako je taj muzej nekim "čudnim načinom" izgorio dva dana nakon smrti Stjepana Radića, zajedno sa svim amblesima, zastavama i narodnim nošnjama koje su skupili Basariček i njegovi prijatelji po hrvatskim selima. Naime, još 1916. Đuro Basariček je objavio pjesmaricu "Kolo", gdje je skupio hrvatske narodne pjesme i poskočice koje se pjevaju u kolu, te je tako zajedno s Rudolfom Horvatom bio uključen u prikupljanje etnografske baštine Hrvata koju je zacrtao Antun Radić na prijelazu stoljeća.

Đuro Basariček, kao ni Stjepan Radić, nisu bili protiv stvaranja velike slavenske države na jugu Europe, ali su željeli da ona bude uređena kao socijalna i demokratska država svih naroda na tame prostoru. Basariček polovicom studenog 1918. pribiva sastancima hrvatskih intelektualaca u dvorani Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu gdje se pod predsjedanjem povjesničara Vjekoslava Klaića pavela podulja rasprava o tome kako bi se

hrvatski narod mogao izvući iz nepritike u koju je zapao prenelim zaključkom Hrvatskog sabora o sjedinjenju sa Srbijom bez dogovora i uvjeta. Nekim sastancima nazočan je i fra Didak Buntić, vrlo dobar s Đurom Basaričekom, s kojim je surađivao pri privremenom zbrinjavanju djece iz Hercegovine 1917. i 1918. u sjevernoj Hrvatskoj.²⁶

Govori na velikoj skupštini Radićeve Hrvatske pučke seljačke stranke 3. veljače 1919. u zagrebačkoj Streljani, prikazavši propadanje seljaka u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije i osudivši što je 209 veleposjednika držalo u svojim rukama petinu zemljišta, te se zalagao za reorganizaciju zemljišnog posjeda na osnovi zadruga.²⁷

Đuro Basariček uključio se u izbornu kampanju za Hrvatsku pučku seljačku stranku u vrijeme kada se Stjepan Radić nalazi u zatvoru, a u zatvoru je bio Stjepan Radić prve dvije godine poslije rata gotovo stalno. Basariček je bio biranim za zastupnika u Narodnu skupštinu na svim izborima poslije Prvog svjetskog rata (1920., 1923., 1925., 1927.), ali mu je, dakako, zbog apstinencije Stjepana Radića od rada u Skupštini, poslanička djelatnost bila do 1925. zamrznuta, pa nije mogao javno i otvoreno nastupati osim u predizbornoj kampanji.

Ovaj politički rad bio je izvanredno rizičnim. Basariček obilazi u listopadu 1920. brodskim kotarom i agitira za republiku. U Oprisavcima je govorio da je jedna skupina ljudi uvijek vršila izdaju, te je spomenuo 1102., 1848. (valjda 1868.) i 1918. godine, ocijenivši odlazak delegacije u studenom 1918. u Beograd kao izdaju Hrvatske Srbijancima. Međutim, seljak Imbro Čavčić mu je rekao u Podvinju da su se seljaci dosta mrzili i ubijali radi vjerskih razlika po uputama gospode i da hoće mir, a prosrpska Riječ je s najvećom zluradošću objavila kako je isti seljak upitao Basaričeka i kako se je "iskupio iz austrijske vojske" da ne služi na fronti.²⁸

Basariček je zbog ovog istupa završio u zatvoru, a Riječ je od tog vremena više puta napadala Basaričeka ocjenjujući da njegovo djelovanje ugrožava državu. Dakako da je zbog zatvora bio spriječen da

više govori uoči izbora, ali se srećom kandidirao i u Požeškoj županiji, pa je tu i izabranim kao kandidat s posebnim uvjetima.²⁹

Uspio je ipak istupiti na skupštini u Ogulinu 14. listopada 1920., gdje su udruženo nastupili frankovci i predstavnici Seljačke stranke, govori da će Radić uskoro izaći iz zatvora i da je na skupštini 5000 delegata iz dvije tisuće sela zaključilo da su seljaci Hrvatske za neutralnu seljačku republiku, te predlaže Petra Dobrenića kao nosioca liste za Riječko-modrušku županiju. Zbog toga što nije spriječio održavanje skupštine, Oblasni povjerenik Zvonimir Magdić, iako vladin čovjek bio je suspendiranim. Ovaj događaj u Ogulinu uzdrmao je čitavu županiju. Podžupan Jovan Mojsilović je zatražio poduzimanje oštrih mjera protiv profesora Ivana Žilića i Grge Hećimovića, koji su organizirali spomenuti skup u Ogulinu, ispričavajući se da "dobrovoljci" iz Plaškog nisu mogli doći u Ogulin da spriječe skupštinu, što bi bilo čak i "opasno", jer je na skupštini bilo "više stotina republikanaca". Mojsilović traži osobito oštri postupak protiv Basaričeka. No dr. Milan Rojc je izvijestio ministra unutrašnjih poslova Draškovića u Beograd da Državni odvjetnik Aleksander ne može povesti postupak protiv Đuri Basaričeku, iako je on jedan od poznatijih agitatora Radićeve stranke i to radi toga jer je on službenikom Ministarstva socijalne politike, a ne zemaljske vlade.³⁰

Đuro Basariček zamjenjuje u tom vremenu Stjepana Radića u narodu. To je toliko smetalo vlast, da je ona podržavala molbu Basaričeka za polugodišnji dopust u Prag, kako bi se pripremio za docenta za predmet kriminalne politike na Pravnom fakultetu u Zagrebu, dakle kod Josipa Šilovića, koji ga je vrlo cijenio. Dr. Markulin, koji je bio povjerenik odjeljenja za zaštitu djece i mladeži u Zemaljskoj vladi, mislio je da bi bilo dobro podržati Basaričekovu molbu, kako bi ga se udaljilo iz politike, a i iz Hrvatske, gdje je zbog rada s djecom vrlo obljubljenim. No do toga ipak nije došlo, zbog toga što je Masaryk bio tijesno povezan s beogradskim režimom, osobito Pribičevićem i demokratima, pa je odbijao prihvrat opozicije, odnosno svaku suradnju s osobama nenaklonjenima Karađorđeviću režimu.

Bojeći se da i on ne bude zatvoren, vodstvo Hrvatske republikanske seljačke stranke ga ne šalje izvjesno vrijeme na osjetljive zadatke. Ipak, nazočan je na sjednici narodnih zastupnika Hrvatskog bloka 14. svibnja 1922., na kojoj su nakon poduljeg govora Stjepana Radića donesene tri rezolucije i osuđena loša financijska politika beogradske vlade. U drugoj rezoluciji osuđen je postupak beogradskih vlastodržaca prema svim neslavenskim manjinama u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca izjavom predstavnika Bloka da smatra "apsolutnim zahtjevom pravednosti priznati i svima neslavenskim manjinama svu onu narodnu i kulturnu slobodu, koju i po zakonu i po praksi imaju pripadnici drugih naroda u velikoj Sjevero Američkoj Uniji smatrajući da i Arnauti, koji su najstariji stanovnici Balkana, i Mađari, koji su u Podunavlju preko 1000 godina, pa Turci i Nijemci, koji su u ovim krajevima već više stoljeća imaju pravo na potpunu političku mjesnu samoupravu svuda, gdje su u većini."³¹

U rujnu 1922. Stjepan Radić je uputio Basaričeka u Dubrovnik i ovaj je krenuo na put sa suprugom Jelkom koja je rođena u Dubrovniku 9. V. 1900. No na brodu žandari su zatražili da se vrati u Zagreb, jer da u Dalmaciji nema mjesta za Radićevu separatističku politiku.³² Na izborima 18. ožujka 1923. Basariček je izabran u Virovitičkoj županiji, te je zabilježen njegov govor 18. ožujka 1923. u Đakovu, koji je držao zajedno s dr. Vlatkom Mačekom.³³

Basariček sudjeluje i na sjednici narodnih zastupnika Hrvatske republikanske seljačke stranke 14. travnja 1923. u palači na Zrinjvcu, koju se vodstvo stranke pripremalo kupiti od Milana Prpića za Seljački dom, U općem napadu režima na Radićevu stranku i njezine pristaše pao je i taj dom pod likvidaciju.³⁴ On u povorci odlazi 15. travnja s narodom od Jelačićevog i Zrinskog trga prema Borongajskoj livadi koju je kiša natopila do gležnja i ovdje su govornici, među kojima je bila i Mara Matočec, napali metode kojima je beogradski režim vladao u Hrvatskoj.

Oko 1925. Basariček djeluje kao odvjetnik u Zagrebu, imajući prostorije u Gajevoj 10/II. kat, gotovo isključivo kao branitelj mladeži. Za zastupnika je izabran 8. veljače 1925. godine u Požeškoj županiji. Basariček se 1925. prijavio kao branitelj Stjepana Radića, kada je isti bio optužen da je pred križevačkim bilježnikom Karlom Hauszlerom u jesen 1921. rekao da "ako car Karlo Habsburški dođe u Beč, da će on s njime pregovarati", te da je na skupštini u Koprivnici 8. svibnja 1921. govorio da oni koji su bili u vojsci više

ne trebaju služiti vojsku, pa se August Herceg iz Koprivnice, koji je služio vojsku kao redov u prvoj bateriji Druge divizije Četvrtog artiljerijskog puka nije više vratio s dopusta koji je dobio od 14. kolovoza 1920., a isto su postupili i Josip Marić iz Koprivnice, te Izidor Fuček, Ignac Stjepan Sokol, Stjepan Plosek iz Đurdevca, Martin Sočec iz Šemovca. Radić je bio optuženim i da je pregovarao bez znanja državnih vlasti s Rajkom Daskalovim iz Bugarske o makedonskom pitanju, miješajući se na taj način u vanjsku politiku države.³⁵ Međutim, do procesa nikada nije došlo, jer je režim zaključio da bi takav proces više kompromitirao vladu nego optužene, jer su se koristile svakakve neustavne metode da bi se vladalo Hrvatskom i da bi se iz nje izvuklo što više materijalnih vrijednosti.

Basariček je snažno sudjelovao u predizbornoj kampanji 1927. godine. Zajedno s Radićem došao je 3. srpnja u Vinkovce, te je govorio u skupini narodnih zastupnika iz Srijema. Govori su održani i u Sotinu, te i Tovarniku, gdje je održana treća velika skupština Hrvatske seljačke stranke.³⁶ Basariček je rujna 1927. izabran poslanikom u tuzlanskom izbornom okrugu, gdje su se ljudi sjećali njegovoga zalaganja za prehranu djece tijekom Prvog svjetskog rata. Bio je jedini Hrvat izabran u tom izbornom okrugu na tim izborima i jedini predstavnik Hrvatske seljačke stranke iz te oblasti u Parlamentu. Na izborima u rujnu 1927. Basariček se kandidirao i u Somboru i u Subotici. Bilo je to vrijeme kada su se želje naroda mogle izraziti na oblasnim skupštinama i kada je Stjepan Radić pokušao s gospodarskim programom ujediniti Hrvate na jugoslavenskom području.³⁷

Njegova aktivnost ni u tom vremenu ne jenjava, pa je bio i član 12-članog izaslanstva Narodne skupštine u Češkoj polovicom veljače 1927., u kojoj su bili od strane Hrvatskog seljačkog pokreta i Pavle Radić i Račan, želeći proučiti gospodarske i prosvjetne prilike u ovoj najnaprednijoj slavonskoj zemlji.

Putujući zemljom, Basariček je kao učiteljski sin shvatio vrijednost zemlje. On je to jednoć i rekao poznatom zagrebačkom komunistu, novinaru i gradskom zastupniku Ivanu Krndelju, "da čija je zemlja, onoga je i domovina", misleći to doslovno u smislu fizičkog posjedovanja.³⁸

Vidjevši strahovitu navalu solunskih dobrovoljaca i drugih na slavonske veleposjede u medurječju Save i Drave, Basariček je osnovao zadruhu "Grudu" u Gajevoj ulici 10/II. (kasnije zvana "Snop"), koja je pomagala kolonizaciji siromašnih seljaka iz Hrvatskog zagorja i Podravine u Slavoniju. Dakako, Basaričekova kolonizacija nije bila pomagana od države, već su seljaci prodajom svoje zemlje u starom kraju, ali i pomoću kredita ravnogorske banke, u kojoj je više godina radio Pavao Radić, prikupili prvu ratu za kupnju zemlje veleposjednika koja je 1925. stavljena na slobodnu prodaju. Đuro Basariček je svoje koloniste vodio od početka do kraja, pomažući im pri nabavi kredita i pri smještaju na pustoj zemlji, pri nabavi alata i izgradnji kuća. Bez njega ova bi kolonizacija, ma kako bila mala, bila neprovedivom.

Nešto povoljnije prilike za ovu akciju nastupile su 1925., kada je Stjepan Radić prekinuo s opstrukcijom monarhije, odustavši od republikanizma i kada je ušao u beogradsku vladu, približivši se tako režimskim institucijama moći. Međutim, ove su pružale ogorčen otpor svakoj akciji koja bi ojačala pozicije Hrvata u Slavoniji ili Bosni, te je trebalo biti izvanredno upornim da se neka zamisao realizira.

Đuru Basaričeka je mučilo naseljavanje solunskih dobrovoljaca u Slavoniju i sprečavanje da se na ta rodna i bogata područja naseli seoska sirotinja Hrvatskog zagorja i Podravine. Naime, beogradska vlada je spriječila doseljavanje seljaka iz sjeverozapadne Hrvatske u Slavoniju, Banat, Bačku i Srijem, dopustivši samo naseljavanje Hrvata katolika u Međimurje, koje je 24. prosinca 1918. pripojeno Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca.³⁹

Znajući da će Slavonija vrlo brzo izmijeniti zbog ove imigracije i emigracije Nijemaca i Mađara demografsku strukturu, Basariček svih poslijeratnih godina traži mogućnost probijanja čvrsto postavljenje barijere sprečavanja naseljavanja katolika na posjede u istočnom dijelu Hrvatske. Budući da je sredinom 30-ih godina Basariček bio protokoliranim kao odvjetnik, mogao se kretati zemljom dosta slobodno. Videći da neće moći sam obavljati složene poslove oko kolonizacije, udružio se početkom 1927. s dr. Dragutinom Demlom te je otvorio kancelariju na Trgu N (Trg žrtava fašizma, odnosno Trg hrvatskih velikana), te su tu bile prostorije za kolonizaciju "Grude", odnosno "Snopa".⁴⁰

Na Uskrs 1924. Basariček je dovršio knjigu "Konac jedne laži. suvremeno razmatranje o najvažnijem socijalnom pitanju" (objavljeno u knjižnici "Gruda" kao 1. svezak), u kojoj kao protutežu majci Jugovića, koja glorificira Jugoslaviju stavlja majku Domovića, koja ističe dom kao najveću vrijednost ljudskog života. On u skladu s tadašnjim trenutkom piše: "Nekad se za domovinu ginulo, danas valja za domovinu živjeti"⁴¹ Zbog njegova narodnog idealizma i apsolutnog mirotvorstva napao ga je zbog ove knjige anonimno i Miroslav Krleža u radu "Reč dve o Kečisarabu i o našoj kečisarabovštini", aluzijom na Basaričekov anagram pod kojim je objavljivao svoje članke.⁴² No, ma kako Basaričekovo pisanje bilo uvijeno ono je ipak dovelo do promjena u procesu zaleđene agrarne reforme. U vremenu kada je nećak Stjepana Radića, Pavle Radić, bio ministar agrarne reforme, a Basariček podtajnikom u Ministarstvu socijalne politike, objavljen je 8. listopada 1925. "Pravilnik o fakultativnom (neobaveznom) otkupu zemljišta." Seljak je sada mogao kupiti zemlju veleposjednika koju je do tada imao u privremenom zakupu, te su mnogi seljaci u tom vremenu ostvarili svoj san da imaju posjed takve veličine da na njemu mogu živjeti. Za one koji su bili financijski preslabi, organizirao je preko ravnogorske banke iz Gorskog kotara kupnju zemljišta u Slavoniji na otplatu, pa se time poslužila i Mara Matočec pri preseljenju iz Đurđevca u Koriju kraj Virovitice.

Prema sjećanju odvjetnika Antuna Ramljaka u "Narodnu zaštitu" stiglo je više od 150 molbi Hercegovaca, te Basariček s Ramljakom obilazi Slavoniju u potrazi za pogodnom kupnjom.⁴³ Iskristivši povoljno vrijeme, kada je Pavle Radić bio ministrom, Basariček je uspio osnovati 25 naselja s hrvatskim kolonistima. Tako je osnovano Ivanovo Polje kod Daruvara, naseljavanjem 50 obitelji, tj. 300 duša na 800 jutara zemlje. U Vrbanji kod Županje naseljeno je 10 obitelji sa 60 članova na 120 jutara zemlje. U Stražnjevcu (Alajoš pusta kod Požege) naseljeno je 55 obitelji sa 250 duša na 500 jutara zemlje. Na pusti Rogovec kod Špišić Bukovice naseljeno je 70 obitelji sa 300 duša na 800 jutara zemlje. U Lipiku je naseljeno 20 obitelji sa 50 članova obitelji na 200 jutara zemlje. U Hrastovcu Malom kod Daruvara je naselio 30 obitelji sa 180 duša na 300 jutara zemlje, a u Hrastovcu Velikom 100 obitelji na 800 jutara zemlje. Jednako je tako naselio pustu Jugovo Polje u Cabuni kraj Virovitice, Lanku, Adolfovac, Mikleuš, Bokšić Lug, Slobodnicu, Trnavu, Preku, Brezik, Bukvik, Lapovac, Sladojevački Lug, Krušnicu i Podborje.⁴⁴ Pri naseljavanju Basariček je vodio brigu o svakoj obitelji, te je procjenjivao njezinu snagu i potrebitima pomagao. Ma kako to izgledalo nevjerojatno, ova, je kolonizacija ipak bila planska i ona je u znatnoj mjeri pridonijela zadržavanju slavonske zemlje u rukama Hrvata. Tako su u Stražanac kod Daruvara naseljeni Okićani. U Lipovljane je naselio Turapoljce. U Dežanovac Stubičane. U Rogovec Podravce. Izvjestan broj obitelji naselio je i u Jugovo Polje kod Cabune. Primorce je naselio u Sladojevce kod Podravske Slatine, Dalmatince u Žlebinski Lug, Prigorice u Slatinski Lipovac kod Podravske Slatine, Zagorce i Međimurce u Paušinec kod Orahovice. Neka mjesta koja je naseljavao nisam mogla pronaći u adresaru mjesta (Madinec, Eržebet, Jelika itd.) pa ili su do danas promijenila ime, ili su jednostavno nestala, napuštena nakon smrti Basaričeka, kada je nestalo naseljenicima svake pomoći, te su se morali sami boriti za održanje i sukobljavati sa svim neprilikama koje je donosila nacionalna izmiješanost područja.

Zahvaljujući pjesmama i člancima seljačke književnice Mare Matočec, koja se kroz Basaričekovu akciju preselila sa svojom djecom iz Đurđevca u Koriju kraj Virovitice, možemo znati za sve porođajne muke ovakvih naseljenika. Pjesmom i govorom ona je opisala svoju borbu za zemlju.⁴⁵

Basaričekovi naseljenici iz Zagorja i Podravine u Okrugljači prozvali su poslije njegove smrti svoje mjesto Basaričekovim Novim Selom, te mu već tri mjeseca poslije ubojstva u Parlamentu podigoše spomenik s dubokim reljefom. Na otkriću tog spomenika okupili su se brojni kolonisti i prijatelji Đure Basaričeka. Daruvarske koloniste je doveo Jure Valečić, koloniste iz slatinskog i našičkog kotara Pero Matovina, Josip Matijašec i Josip Bočkaj, a došli su i dr. Josip Šilović, Rudolf Herceg, dr. Juraj Krnjević, kao i narodni zastupnici Franjo Malčić iz Čučerja, Peštaj, predsjednik Hrvatskog radničkog saveza kao radničke organizacije Hrvatske seljačke stranke. Bili su nazočni i seljački pjesnici Mijo Stuparić i Stjepan Novosel, a Mara Matočec je za tu priliku uvježbala s djevojkama iz Korije i posebni igrokaz u kojem su se stihovi pjevali kroz melodije kaje je sama izmislila, i koje su privukle pažnju muzikologa Rudolfa Matza. Spomenik nije bio provokativnim. Bila je to stela s brončanim reljefnim likom Đure Basaričeka i tekstom "Obljubljenom

socijalnom radniku, našem kolonizatoru, hrvatskom mučeniku dru Gjuri Basaričeku 13. III. 1884. - 20. VI. 1928. Zahvalni kolonisti". Djevojački zbor iz Koriје otpjevao je tri pjesme Mare Matočec u duhu narodne pjesme.⁴⁶

Poslije smrti Đure Basaričeka i uspostave diktature kralja Aleksandra prilike ovih kolonista postale su izvanredno teškima, pa neki i nisu izdržali u nastojanju da stvore svoj novi dom. Tako se primjerice Zlatko Canjuga 1940. žali da se pod vodstvom Basaričeka kolonizirao u Žljebinu kraj Virovitice, ali da ima premalo zemlje, a nema ni šume ni pašnjaka kao što je imao u svojoj zavičajnoj općini gdje je postojala općinska šuma i pašnjak.⁴⁷

Đuro Basariček ubijen je 20. lipnja 1928. u beogradskom parlamentu, u pokušaju da svojim tijelom zakloni Stjepana Radića a možda i Svetozara Pribičevića (prvo mišljenje izražava R. Horvat, Hrv. na mučilištu, 389, a drugo dr. Josip Šilović u Narodnoj zaštiti, br. 7 od srpnja 1928.). Kako bilo da bilo, Đuro Basariček je skočio preko stenografskog stola i tako se našao upravo pred revolverom Puniše Račića, koji ga je prostrijelio kroz slabine tako da je metak izašao na lijevu lopaticu, te se Basariček odmah srušio i iskrvario na podu Parlamenta uz izjave prisutnih: "Šteta, što je stradao! On je bio i kao političar i kao novinar pošten čovjek!" Slično je govorio i srpski agrarist Dragoljub Jovanović.⁴⁸

Basariček kao da je predosjećao da neprihvaćanje bilo kojeg hrvatskog prijedloga u Narodnoj skupštini stvara napetost koja se nije mogla riješiti mirnim putem. U Narodnoj skupštini 16. veljače 1927. on je upozorio na "tamne sile" koje pripremaju diktaturu i "koje su jednaka opasnost za Hrvate kao i za srpstvo".⁴⁹

Od raznolike djelatnosti Đure Basaričeka ponajviše se spominjala njegova miroljubivost, njegova velika briga za djecu svih vjera tijekom Prvog svjetskog rata. Gotovo svi pišu o Basaričeku nakon smrti povoljno, iako nitko ne piše punu istinu niti opisuje čitav Basaričkov život, pa je stoga Basariček i ostao u fragmentima, utoliko više što mu pismeni izraz nije bio najjačom stranom. Nitko nije izvršio analizu Basaričkovog djelovanja, pa danas većina ljudi zna da je Đuro Basariček ubijen u Narodnoj skupštini 1928., ali mali broj ljudi zna reći što je Basariček radio i zašto se ulice nazivaju njegovim imenom.

Možda je najpotpunije rad Basaričeka sažeo književnik Đuro Vilović, posvetivši mu in memoriam članak s natpisom "Gospodin, koji je nadasve volio grunt", misleći pri tome dakako da Basariček misli poput seljaka, jer sam nije posjedovao ni komadića zemlje.⁵⁰

Iza njega ostali su nezbrinuta žena i sin, te kći. Predsjednik Oblasne skupštine Zagrebačke oblasti Franjo Petrović iz Križevaca poslao je prigodom smrti Jelki Basariček ovaj brzojav: "Dubokom golemom boli pridružujemo se teškoj tuzi i nesreći koja je zadesila Vas i sitnu dječicu Vašu moleći boga da Vas umiri i utješi a uza to klanjamo se velikoj sjeni nezaboravnog našeg dra Gjure Basaričeka".⁵¹

Kao i djeca Pavla Radića, i Basaričekova djeca (Amalia, rod. u Zagrebu 26. X. 1908. i Boris, Zagreb, 28. VI. 1920.) zbrinuta su, pa je za skrbnika jedinom sinu Borisu imenovan prof. Viktor Pogačnik, muž Basaričekove sestre Anke, jer je supruga Jelka živčano oboljela te je umrla u Vrapču. I Oblasna skupština Zagrebačke oblasti osnovala je zakladu hrvatskog naroda za opskrbu i odgoj siročadi iza Pavla Radića i Đure Basaričeka, koju je nakon ukidanja oblasti preuzela država, plaćajući iz nje određenu svotu obiteljima.⁵² Za ovu zakladu Hrvatska seljačka zadružna banka d.d. (Selo banka) dala je 50.000 dinara, Oblasni odbor zagrebačke oblasti i Splitski odbor svaki po 50.000, Štedionica zagrebačke oblasti 25.000 dinara, industrijalac Milan Prpić 50.000 dinara, dr. Svetoslav Ivković 2.000 dinara, Izraelitska ferijalna kolonija tisuću, dr. Oton Muller tisuću i Izraelisko gospojinsko društvo po tisuću dinara.⁵³

Za obitelj se brinuo i dr. Josip Šilović. On je 1929. podnio privatnu tužbu protiv Puniše Račića radi ubojstva, ali je sve to riješeno jednom državnim mirovinom, te se smatralo da je materijalnim osiguranjem članova obitelji isprana krivnja režima koji nije zaštitio zastupnike hrvatskog naroda od atentata u najvišem državnom tijelu.⁵⁴

Najtragičnija je sudbina Borisa Basaričeka. On je završio II. klasičnu gimnaziju u Zagrebu u lipnju 1940., te je upisao pravo na Pravnom fakultetu. Pregledala sam njegove nacionale i utvrdila da je slušao Dabinovićevu "Hrvatsku pravnu povijest", Horvotovu "Povijest rimskog prava", Lanovićevu "Enciklopediju

prava" i Tomašićevu "Sociologiju".⁵⁵ Stvaranjem Nezavisne Države Hrvatske nije bio pogođen jer mu je i ministar prosvjete Mile Budak dao stipendiju od 24.000 kuna, kao sinu hrvatskog mučenika.⁵⁶ Ova stipendija i njegov status sina hrvatskog mučenika stvorili su ga gorljivim pristašom Nezavisne Države Hrvatske, te je na tom svome stavu inzistirao kada su ga uhvatili partizani. Vrlo neoprezno dolazi provesti Božić 1942. kod svoje tetke Anke Pogačnik u Đurđevac. Jedna skupina partizana odvodi ga i nakon uzaludnog nagovaranja da im se priključi bio je ubijenim. Ne zna mu se za grob, ali vjerojatno je negdje u okolici Mičetinca. Njegovom smrću izumrlo je prezime Basariček, pa u mnogim mjestima sjeverne Hrvatske samo ulice s imenom Đure Basaričeka podsjećaju na tragičnu sudbinu ove zaslužne obitelji.

Mislim da je dosta teško dati ocjenu Đure Basaričeka. On je svakako razbio tezu o "pokvarenoj gospodi", jer je čitav život nastojao raditi savjesno, pošteno, pravedno. Možda je najpotpuniju njegovu ocjenu dao sociolog iz vremena Nezavisne Države Hrvatske Dinić, 1941. godine: "Basariček je nalazio polaznu točku, od koje je polazio u svojim razmatranjima u vremenu, kada je zajedničko uređenje hrvatskog društva, osnovano na porodično-altruističkom shvaćanju, počelo uzmicati pred zapadno-europskim individualističkim naziranjem. Nosiocem tog izvornog uređenja bilo je selo, a zapadno-europskog (ili rimskog) grad. Idilu zajedničkog uređenja našeg društva počeo je rušiti individualizam rimskog prava. Basariček priznaje, da je i staro uređenje imalo svojih pogriješaka, ali je odlučno tvrdio, da većina nedaća današnjeg društva ima bez sumnje svoj izvor u društvenom poretku sa kapitalističkim vlasništvom.

Razvitkom gradova (a u vezi sa poveleobrćenjem) useseno je u život hrvatske sredine društvo pitanje. Novo društvo bilo je sagrađeno na glavničarskim temeljima, čitav društveni poredak, koji se osniva na zakonima što su na snazi, a još više na društvenom naziranju onih, što su davali obilježje tadašnjoj državi i tadašnjem društvu počivalo je na povlasticama jednih, na štetu drugih. Čitava moć i snaga države uređivala se na isključivo zaštićivanje prava imovine, pa makar kod toga propao čovjek i njegova osoba. Duh hrvatskih sela, koji je - u glavnom - počivao na temeljima međusobnog pomaganja i ljubavi, razorio je vjeter sa zapada rastvaranjem naših kućnih zadruga i unašanjem u našu sredinu rimskog prava i takozvanog individualizma, tj. prava osebnijka, zasebništvo i sebezalost."

Basaričeku se činila sve bližom mogućnost i stvaranja velikih gradova kod nas, koji sa sobom donose sve svijetle, ali i sve tamne strane ove kulture. U gradu - pred kojim je strepio Basariček, sirotinja i bogataši su materijalisti. Ironično zapaža da je branitelj sirotinje, zagovornik beskućnika i osnivač socijalne demokracije, Karl Marks, bio ujedno i osnivač materijalističkog gledanja na povijest. Po mišljenju tog osnivača sve su borbe svijeta nastale radi praznog želuca. "Da su glavničari materijalisti, to je Basariček još mogao razumjeti, ali kad i oni, koji idu za promjenom ljudskog društva, pišu na svoje barjake da je čitav ljudski život samo borba interesa, razredna borba, tada je izbacio parolu, kako se ovom gnjilom, neprirodnom i nezdravom razvitku grada može suprotstaviti samo kultura sela."⁵⁷

Dakako da je Basaričekova ideologija utopistička. I on, kao i Stjepan Radić, morao je računati da se ne može stvoriti čisto seljačka republika na osnovi malog doma, odnosno da se postojeći društveni odnosi u Europi ne mogu zanemariti.

Basariček je u svoj program stavio da: 1. Treba promijeniti čovjeka; 2. da treba stvoriti javno mnijenje u duhu proizvodne kulture, koja će značiti preporod današnjeg društva. Bio bi to dakako seljački a ne građanski preporod. Zato Basariček traži da oni koji kod toga žele surađivati trebaju "biti sami potpuno sređeni; 2. moraju poznavati duše onih koje žele preporučiti."⁵⁸ Basariček smatra da bi na taj način bilo omogućeno skretanje narodnog života k njegovim prirodnim osnovama a to su: dom, obitelj i zemlja. Tada bi po Basaričekovu mišljenju umjesto mržnje trebala zavladati ljubav, umjesto "sebezalosti" međusobno podnašanje. Basariček je očito vidio dvije kulture koje su se u njegovo vrijeme borile za prevlast ali je obje stvorio grad. "Kultura otmjenih u gradu, to je kultura onih nekoliko tisuća pauka, što svoj raskoš, sjaj i lagodu temelje na križu pošakropljenom krvlju robova. I nasuprot toj kulturi koju su stvorili veliki gradovi zapada, nasuprot toj pljačkaškoj i paučarskoj kultrini, kao križ, koji prosvjeduje, diže se nova kultura - kultura gradskog predgrađa, kultura sirotinje, beskućnika, proletarca. Prva postavlja samo pravo pojedinca, druga - samo pravo cjeline. Ali - tvrdio je Basariček - nije daleko čas, kada će se pored tih objiju kultura osjetiti

postojanje treće. No ta treća kultura neće doći iz grada; nju će dati prezreno i zabačeno selo.⁵⁹ Basariček je govorio: "Čovjek, koji treba drugog čovjeka, ne može i ne smije da ima samo svoju vlastitu volju. On treba da svoju volju dovodi u sklad s ostalim ljudima, sa svojim suseljanima". U tome je on na neki način propagirao uređenje seljačkog zadrugarstva, ali mogli bismo ovdje naći i izvorište samoupravnog socijalizma, koje se u naše vrijeme pokazalo utopijom. Utopija je i njegovo mišljenje: "Seljačka većina naroda treba da radi na svom slobodnom domu.

Životni interesi te većine neodjeljivi su od životnih interesa svih ostalih privrednih staleža. Privredni su staleži svi oni, koji privređuju, proizvode, stvaraju, dakle radiše. Svaki radiša mora da ima svoj dom, a svi zajedno svoju domovinu".

Smatrajući da je ideal društva u sredini između krajnjeg individualizma zapada i krajnjeg kolektivismu istoka, te da se mi nalazimo upravo na ovoj granici, Basariček traži da se radi u narodu za narod. On piše:

"Velike su zadaće, koje nas čekaju. Stvoriti prevrat javnog mišljenja - u prilog selu: kulturi sela, stvoriti zakon o nasljednom pravu, o uređenju agrarnih i pravnih pitanja, osloboditi zemlju, seljački dom i seljački stožer od spekulativnih bezdušnika, osigurati zemlju onom, koji je radi".⁶⁰

Radeći na realizaciji ovih utopizama, Basariček je radio na kolonizaciji djece iz pasivnih u seljačke obitelji gospodarski naprednih seljačkih krajeva želeći time ojačati seljaštvo kao posebni društveni sloj, a podržavao je i kolonizaciju odraslih s tim ciljem. Vrijeme u kojem je živio nije mu dozvolilo da otvorenije iskaže što zapravo želi, ali iz svega što je radio vidi se da je hrvatsvo bilo ugrađeno u temelj njegovog djelovanja. Ono što je mogao pisati bilo je da želi: "a. Spasiti narodu rođenu grud; b. Osigurati porodici slobodni dom; c. Sačuvati zdravlje novog naraštaja."

Zakukuljeno pisanje a i djelovanje Basaričeka u neslobodnim vremenima navelo je Dinića da kaže da Basariček nije imao znanja o svom vremenu i da "je bio čovjek u vremenu, koje je samim svojim likom negiralo čovječnost".⁶¹ Teško bismo mogli podržati ovu tvrdnju. Svojom smrću Basariček je opovrgnuo ovu tezu. Da Basariček nije smetao velikosrpskom režimu ne bi bio ubijenim. Međutim, on je bio idealist, dobričina. Nije mogao razumjeti "da jedni narodi mogu drugim narodima nijekati pravo na opstanak". On to jednostavno nije htio prihvatiti, vjerujući u društvenu pravdu, u budućnost hrvatskog naroda, u ravnopravni suživot, misleći da su povijesno iskustvo i strahovite žrtve u prošlosti poučili slavenske narode na prostorima od Jadrana do Dunava kako da žive u slozi i ljubavi. Kao izraziti pacifist i slavenofil on je vjerovao u budućnost Slavena na jugu Europe, vjerujući da razum mora pobijediti i da radikali (a i srpski demokrati) moraju napustiti svoj ekstremizam.

Kako bih to dokazala navodim jedno nedatirano pismo Basaričeka Karlu Kovačeviću, kojega su od milja zvali Dragutin. Pismo je svakako iz 1923. godine, a u njemu se Basariček osvrće na izdaju popa Vojislava Janjića koji je otkrio u Beogradu sadržaj Markovog protokola koji je trebao ostati političkom tajnom.⁶²

"Dragi Dragutine!

Mislio sam, da ću moći lično na današnjoj sjednici sudjelovati, ali me bolest shrva i eto moram, da ti ovo par redaka upravim iz kreveta, koji po liječničkoj odredbi, ne smijem napustiti.

Dragi naš predsjedniče kluba,

Ti kao jedan od osnivača HSS, sjećat ćeš (se) kako je hajka, koja se danas vodi proti predsjedniku naše stranke Stjepanu Radiću iz Beogradskih novina **tek blijeda slika one borbe**, koju smo morali izdržati prije dvadesetak do tridesetak godina, sa svom našom tadašnjom gospodom. Na prvi glas o tom, da se osniva HSS, podignu i svećenici sa oltara, i činovnici iz svojih ureda, političari i slobodni inteligenti (svoj glas, nadopuna MKD) i svi zajedno osjetivši, da skupljanje seljaštva znači propast njihove političke moći pokušashe da nam u začetku uguše pokret. (...)

Druga borba, koja nas čeka je nešto teža, ali mora svršiti s našim uspjehom. Srpska inteligencija osjećajući da se val hrvatskog seljačkog pokreta svaki čas može sliti sa srpskim seljačkim pokretom uplašila se, da ovo znači za nj neku umišljenu pogibelj, pa su već posljednjih nekoliko mjeseci stupci beogradskih novina puni borbe proti Radiću, koji da tobože stvara i neki protusrpski front, te je ta hajka posljednjih dana upravo na operetni način okrunjena i nekim časovitim uspjehom.

Vrlo žalim, da su se u tu sramnu hajku dali upregnuti i neki radikali (do tada su Pribičevićevi demokrati provodili srbizaciju i centralizaciju u Hrvatskoj. Opaska MKD) i tako zaustavili historičko djelo sporazumjevanja naroda hrvatskog i srpskog, ali se nadam da će se našom odlučnošću, složnošću i neustrašivošću te spletke ubrzo rasplinuti kao mjehuri od sapunice.

Dakako da sam u duhu s Vama kod stvaranja svih zaključaka već unaprijed saglasan, a Tebe lijepo molim, da mi pozdraviš sve drugove, a naročito našeg predsjednika, koji eto ni ovaj put nije poštedjen od novi(h) briga i uvreda. Sa bratskim pozdravom Dr. Gjuro Basariček”

Dakako da Basaričekova djela ne bi danas mogla izdržati ozbiljnu znanstvenu kritiku, jer su se promijenili i vrijeme i ljudi. Radićev i Basaričekov agrarizam, neka vrsta fiziokratizma, nije danas prihvatljivim s obzirom na broj stanovnika Hrvatske, jer zemlje nema za sve. No, neke postavke Basaričekove ipak ostaju: to je da grad i selo moraju naći ravnotežu, a čovječnost da mora biti dominantnom snagom u ponašanju svih ljudi.

BILJEŠKE:

1. Vidjeti Mira Kolar-Dimitrijević, Mara Matočec. Hrvatska književnica - seljakinja i njen rad na socijalno-političkom i kulturno-prosvjetnom polju u okviru seljačkog pokreta braće Radić, Koprivnica, 1993.
2. M. Kolar-Dimitrijević, Život i rad profesora i ministra Viktora Pogačnika. Podravski zbornik 91, Koprivnica, 1991., 131-145. Ovdje je objavljena i slika Basaričekovog sina Borisa
3. Amalija (1848.-1933.) bila je dugo godina učiteljicom u Donjogradskoj pučkoj školi u Zagrebu. Od 1887. vrlo aktivno radila u zagrebačkom humanitarnom društvu "Dobrotvor" (osn. 1877.), koje je oblačilo i obuvalo siromašnu djecu.
4. Bogdan Krizman, Korespondencija Stjepana Radića, I, Zagreb, 1972., dok. 347. Krizman je mislio da ovo pismo piše Josip Predavec Stjepanu Radiću, a autor pisma je Đuro Basariček, što je moguće ustanoviti po imenima članova obitelji koje spominje.
5. Blaž Krunic, Život Đ. Basaričeka. Seljačka prosvjeta, 1928., br. 6-8, 163.
6. Sjećanja dra Josipa Šilovića, Narodna zaštita, 1928., br. 7.
7. Banovac, Petrinja, 22, 27. V. 1905.
8. Slobodna riječ, 24, 3. V. 1910. Kritičar ističe i neke nepreciznosti Basaričekovih formulacija.
9. Povijesni arhiv Zagreba, zbirka Radić, 156, pismo.
10. Branko Svoboda, Pučko sveučilište u Varaždinu (1917.-1919). Prilozi historiji Varaždina, Varaždin, 1967., 101.
11. Navodim samo neke naslove iz bibliografije Đure Basaričeka. "Kako da se suzbija kriminalitet u nedoraslih. Prinos kriminalnoj pedagogiji", Zagreb, 1916.; "Kolo". Pjesmarica. Pribilježio Đ. B., Zagreb, 1916.; "U dvanaestom času." Narodna zaštita, 1918., br. 4-6; "Zaštita žene radnice". Narodna zaštita, 1919., br. 1-3; "Kad radu dan se opet vraća". Narodna zaštita, 1919., br. 7; "Kada će država SHS brojiti dvadeset milijun stanovnika". Novi život, 1919., br. 4-6; "Pučka prosvjeta, rad i socijalna kultura". Naše delo, 1919., sv. X.; "Kriminalnost raste". Narodna zaštita, 1920., br. 1-2; "Kolonizacija Zagoraca i Istrana". Narodna zaštita, 1921., br. 9-10; "Što je i što hoće "Narodna zaštita". Narodna zaštita, 1922., br. 1-2.; "Što je i što hoću". Slobodni dom, 16. IV. 1922., br. 3-4 i br. 18, 4-5; "Konac jedne laži. Savremeno razmatranje o najvažnijem socijalno-gospodarskom pitanju Hrvatske", Zagreb, 1924., itd. Objavio je mnoštvo članaka po raznim novinama.
12. Na tu temu je dosta pisano od strane franjevaca kao što je vidljivo iz spomenice o 60. Obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine "Fra Didak Buntić", (Zagreb - Mostar, 1978.), te dr. Andrija Nikić, "Godine gladi", (Duvno, 1974.). Ostala djela na tu temu vidljiva su iz rada M. Kolar-Dimitrijević, Evakuacija bosanskohercegovačke djece na ishranu u Hrvatsku krajem Prvog svjetskog rata. Zbornik Veleizdajnički proces u Banja Luci, Banja Luka, 1987., 399-412. i M. Kolar-Dimitrijević, Zbrinjavanje istarske djece krajem Prvog svjetskog rata u sjevernoj Hrvatskoj. Pazinski memorijal, 22, 1992., 149-158.
13. Gjukić, Ferijalna kolonija istarske djece u Rasinji. Akcija za istarsku i dalmatinsku djecu u gradu Koprivnici. Narodna zaštita, 1917., br. 15-16, 2. U pripremi za tisak je opširni rukopis M. Kolar-Dimitrijević o ovoj akciji tijekom Prvog svjetskog rata.
14. Narodna zaštita, 1919., br. 4-6, 133 i 172.
15. Nezavisnost, Bjelovar, 30, 26. VII. 1919. i 31, 2. VIII. 1919.
16. Narodna odbrana, 3, 12. I. 1932.- Hrvatski Radiša.
17. Volja naroda, 4. IX. 1919. i Pravednost, 11. IX. 1919.
18. Hrvatski državni arhiv, (dalje: HDA), Zemaljska vlada, (dalje: ZV) kut. 964, PR ZV 6-14-508/1919.- spisi o Basaričeku.
19. Obzor, 60, 2. IX. 1919.
20. Ivan Očak, Braća Cvijići, Zagreb, 1982., 103.
21. Vidi bilj. 18.
22. Đakovačke pučke novine, 46, 19. XI. 1921.
23. Nova istina, 20. V. 1920.

24. Spomenspis na spasavanje istarske, dalmatinske i bosanskohercegovačke djece za vrijeme svjetskog rata, Zagreb, 1921. Uredio I. Krajač, 37.
25. Seljačka prosvjeta, 1928., br. 6-8, 147.
29. R. Horvat, Hrvatska na mučilištu, Zagreb 1942., 25. 27. Isto, 67.
28. Riječ, 199, 4. X. 1920. - Agitacija dra Basaričeka.
29. Josipa Paver, Građa za radnički pokret na području Siska, dok. 358, 420.
30. Vidi bilj. 18.
31. R. Horvat, Hrvatska, n. dj., 138.
32. Novi list, 21. IX. 1922. Zbog nemogućnosti dolaska u Dalmaciju propala je njegova kandidatura u Dalmaciji. (Hrvatsko jedinstvo. Glasilo Samostalne težačke stranke u Bosni i Hercegovini, 1, 1. I. 1924. - Je li Pavle Radić pri sebi?)
33. Đakovačke pučke novine, 11, 16. III. 1923. i HDA, Arhiv instituta za suvremenu povijest, Zbirka XXI, kut. 9, br. 653 - govor Đ. Basaričeka u Đakovu.
34. R. Horvat, Hrvatska, n. dj., 171.
35. HDA, Arhiv Instituta za suvremenu povijest, Zbirka sudovi - 11-56.
36. R. Horvat, Hrvatska, n. dj., 348-349.
37. Narodna odbrana, 27, 9. VII. 1927.
38. Ivan Krndelj, Građa, Sarajevo 1978., 129; Basariček je, radeći u Slavanskom Brodu, uočio i pojačano iseljavanje Hrvata iz tog područja u Ameriku i naseljavanje njemačkih i mađarskih seljaka u tim plodnim krajevima. U arhivi Josipa Šilovića pronašla sam "Osnovu zakona o preseljivanju i naseljivanju u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji" koja je 16. travnja 1907. prihvaćena i u Hrvatskom saboru zajedno s 500.000 kruna kao prvu pomoć za preseljenje (HDA, Ostavština J. Šilovića i Banovac, 8, 23, II. 1907.). Međutim, problemi kolonizacije bili su i izvanredno veliki, pa je propalo naselje doseljenika iz Hrvatskog zagorja između Gornjeg Daruvara i Dežanovca na Tuckeryjevu imanju 1916., i svi su se vratili odakle su došli, a na njihovo mjesto su došli Dalmatinci i naselili 50 kuća kao uporniji element (Šimun Ergović, O kolonizaciji Hrvata iz Like i Dalmacije u Slavoniju. Narodna zaštita, br. 24-26, 20. XII. 1917.)
39. Srijem, 27, 16. VI. 1920. Otpis Agrarne direkcije u Zagrebu br. 82 od 5. V. 1920.
40. Dom, 6, 9. II. 1927.
41. Narodna zaštita, 1924., br. 18. i Pavle Bernobić, Otac kolonista Đuro Basariček. Narodna zaštita, 1928., br. 7. srpanj.
42. Književna republika, 1927., knj. IV, br. 1, 53-55.
43. HDA, Arhiv Instituta za suvremenu povijest, Memoarska građa, 54/III-3. Sjećanja odvjetnika Antuna Ramljaka.
44. Narodna zaštita, 1928., br. 7. - Amalija Basariček, Majka Domovića. Naime Amalija Basariček, majka Đure Basaričeka više je godina službovala i u Virovitici, te je ovdje stekla veliki ugled. Osnovala je i društvo "Okriļje", za siromašnu školsku djecu.
45. M. Kolar-Dimitrijević, Mara Matočec, n. dj.
46. Službene novine osječke oblasti, 26, 15. X. 1928. i br. 1, 1. I. 1929., gdje je objavljena fotografija spomenika. I Narodna zaštita od studenog 1928. posvećena je ovoj proslavi.
47. Seljački dom, 1940., br. 2. - život zagorskih Slavonaca.
48. R. Horvat, Hrvatska, n. dj., 390. i Dragoljub Jovanović, Ljudi, ljudi, Beograd 1983. Basariček.
49. Vidovdan, 1929., nt. 517, 2. - Kosta Hadži, Što je pokojni Basariček učinio za srpski narod. Ova sjećanja objavilo je i Novo doba i Obzor i neki drugi listovi.
50. Jutarnji list, 1929., br. 6241, 5.
51. HDA, Zagrebačka oblast, kut. 1, br. 178 Prs-1918.
52. Narodni val, 1928., 142 R - Franjo Petrović i Josip Predavec, Zaklada.
53. Dom, 26, 27. VI. 1928.
54. Narodna odbrana, 18. II. 1929. Kćerka Amalija (Ljuba) radila je kao učiteljica u Virovitici, gdje je njen djeda Stjepan Basariček bio učiteljem i općinskim zastupnikom od 1867. do 1875. Radila u društvu "Okriļje". Sin Stengl bio je zubarom u Virovitici.
55. HDA, Pravni fakultet, nacionali, 1940./41.
56. Hrvatski radnik, 26. VI. 1941., 5.
57. Rad i društvo, 1941., kolovoz.
58. Isto.
59. Isto.
60. Isto.
61. Isto.
62. Povijesni arhiv Zagreba, Radić, sig. 1139 b.